

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ПІДСИСТЕМИ ВПРАВ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛІ НАВЧАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ АНГЛОМОВНОГО ГРАМАТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

У статті розглядаються особливості укладання підсистеми вправ для формування англомовної граматичної компетентності у молодших школярів, а також запропоновано модель відповідного навчання.

Ключові слова: модель навчання, молодші школярі, підсистема вправ.

Проблемі навчання англомовного граматичного матеріалу (АГМ) приділяється увага багатьох методистів. Але особливо нагальною є проблема формування англомовної граматичної компетентності (АГК) саме у початковій школі, оскільки у цей період у молодших школярів накопичується мовний матеріал, формуються фонетичні навички і долаються головні труднощі запуску мовленнєвого механізму виучуваної мови. Також починають формуватися граматичні навички, без яких неможливий подальший розвиток мовленнєвих умінь, необхідних для здійснення комунікації. У працях методистів це питання висвітлюється з різних точок зору. Так, Т. В. Бабенко (2002), О. Б. Бігич (2005, 2006) та В. Г. Куліш (1999) ілюструють особливості навчання молодших школярів АГМ майбутніми вчителями англійської мови (АМ) початкової школи; М. В. Біболетова (1985) розглядає граматичний аспект говоріння АМ учнів 1-3-їх класів загальноосвітньої школи; К. Л. Крутій (1996) досліджує активізацію вживання службових частин мови у мовленні старших дошкільників. У свою чергу, В. М. Філатов (2004) детально розглядає особливості вивчення іншомовного граматичного матеріалу молодшими школярами згідно з етапами формування граматичної навички; О. О. Коломінова (2002) і Дж. Уінгейт (J. Wingate, 2000) розглядають різні способи ознайомлення учнів початкової школи з новими граматичними явищами (ГЯ) і навчання нового АГМ; Р. П. Періна (2003) акцентує увагу на використанні відео під час презентації граматичного матеріалу на початковому ступені навчання АМ; С. В. Роман (2003, 2005) наголошує на раціональності використання рідної мови під час вивчення іноземної, особливо на етапі ознайомлення з новим іншомовним граматичним матеріалом і на використанні ляльок, іграшкових тварин, масок, предметів побуту, кубиків, іграшкових телефонів, малюнків, дій та особливо автентичних відео, тобто графічних та ілюстративних опор під час навчання граматичного матеріалу молодших школярів. На доцільності використання допоміжних засобів навчання, таких як роздавальний матеріал, на початковому ступені навчання АМ наголошують Г. В. Рогова та І. М. Верещагіна (2000). С. І. Измайлова (1999) для закріплення граматичних навичок учнів на уроках АМ пропонує використовувати віршовані матеріали (1999), М. Рінволукрі (M. Rinvolucrì, 1985) – граматичні ігри; А. В. Трусова (1972) пропонує шляхи подолання морфолого-синтаксичних труднощів учнів 2-3-їх класів під час засвоєння ними різноструктурних зразків мовлення (ЗМ).

Отже, хоча питанню формування АГК на початковому ступені оволодіння АМ і приділяється значна увага методистів, проте ми вважаємо за доцільне більш детально розкрити особливості процесу навчання учнів 1-4-х класів загальноосвітньої школи АГМ з урахуванням стадій засвоєння ними іншомовного матеріалу [1, с. 28-42] та етапів оволодіння граматичними навичками, визначивши раціональний спосіб ознайомлення молодших школярів з новим АГМ. Тому **цільми** статті є дослідження особливостей укладання підсистеми вправ для формування АГК в учнів початкової загальноосвітньої школи (ПЗШ) з урахуванням їхніх психофізіологічних особливостей засвоєння іншомовного граматичного матеріалу та етапів оволодіння граматичними навичками, а також обґрунтування моделі відповідного навчання.

Слід зазначити, що з усіх, визначених чинною програмою [2], ГЯ АМ для ПЗШ особлива увага звертається на особливості вивчення молодшими школярами видо-часових форм *Present Simple* і *Present Progressive*, оскільки саме зафіксована в програмі й реалізована в чинних підручниках послідовність і терміни їх вивчення не узгоджуються зі стадіями засвоєння АГМ учнями ПЗШ.

Беручи за основу особливості засвоєння молодшими школярами АГМ на граматичній стадії (мовленнєві дії та операції учнів, а також відповідні дії вчителя) [1, с. 28-42], на нашу думку, доцільно організувати пояснення нового граматичного матеріалу учням початкової школи з використанням елементів *евристичної бесіди*, метою якої є визначення функціональних і формальних особливостей іншомовних ГЯ [1, с. 80-94].

Оскільки навичка повинна формуватися в тих умовах, в яких вона буде функціонувати (Ю. І. Пассов, 2000), а подача нових ГЯ є частиною процесу формування граматичної навички, то раціональним є ознайомлення молодших школярів з новим АГМ з використанням фрагментів автентичних навчальних відеофільмів [1, с. 80-94].

Навчальні відеофільми є складовими навчальних відеокурсів. Тому для навчання АГМ учнів ПЗШ нами було відібрано навчальні відеокурси за такими критеріями: автентичність, змістова відповідність, доступність, стилістична диференціація, співвідношення візуальної і слухової інформації, а також реальність і типовість. Серед 13-ти проаналізованих автентичних навчальних відеокурсів для початкової школи був відібраний відеокурс "Wizadora", оскільки він відповідає згаданим вище критеріям і найповніше моделює реальні ситуації спілкування, в яких задіяні не лише казкові персонажі, але й люди.

Отже, навчання молодших школярів АГМ відбувається протягом трьох етапів: 1) *ознайомлення з новим ГЯ і набуття та виведення учнями знань про його значення і форму*, 2) *тренування у вживанні ГЯ* і 3) *практики у вживанні ГЯ*, виділених на основі трьохрівневої моделі оволодіння іншомовним спілкуванням, запропонованої Г. О. Китайгородською (1986), і які співвідносяться з етапами формування граматичних навичок за С. П. Шатіловим (1986): орієнтовно-підготовчим, стереотипно-ситуативним і варіативно-ситуативним.

Перший – *етап ознайомлення з новим ГЯ і набуття та виведення учнями знань про його значення і форму* – передбачає ознайомлення учнів з новим ГЯ у контексті під час перегляду фрагменту навчального відеофільму і характеризується початком формування граматичної навички. На цьому етапі учні *набувають і виводять знання про значення і форму вивчуваного ГЯ*: під час евристичної бесіди шляхом надання відповідей на навідні запитання вчителя молодші школярі усвідомлюють комунікативне значення нового ГЯ та його форму і формулюють відповідні висновки.

Другий етап – *тренування у вживанні ГЯ* – характеризується створенням динамічного стереотипу в аналогічних мовленнєвих ситуаціях, який становить основу граматичної навички. У молодших школярів продовжують формуватися рецептивні і формуються репродуктивні граматичні навички: учні продовжують вчитися розпізнавати форму і розуміти значення ГЯ, виконують вправи на імітацію ЗМ, підстановку до ЗМ, трансформацію ЗМ, постановку запитань і надання відповідей на них, розширення і завершення ЗМ, породження ЗМ на рівні фрази.

Третій етап – *практика у вживанні ГЯ* – характеризується вдосконаленням граматичної навички; відбувається подальша автоматизація мовленнєвих операцій у варіативних умовах для вдосконалення мовленнєвої навички і формування її гнучкості. Учні виконують вправи на об'єднання ЗМ у понадфразові єдності діалогічного і монологічного характеру.

Ураховуючи психофізіологічні особливості оволодіння молодшими школярами АГМ, етапи навчання граматичного матеріалу, а також висунуті Н. К. Склярєнко (1999) вимоги до вправ, ми пропонуємо підсистему вправ для формування АГК в учнів ПЗШ (див. рис. 1).

Рис. 1. Підсистема вправ для формування АГК в учнів ПЗШ

До розробленої підсистеми входять такі групи вправ: 1) для оволодіння учнями граматичними знаннями; 2) для формування граматичних навичок; 3) для вдосконалення граматичних навичок.

До першої групи входять підгрупа вправ для ознайомлення з новим ГЯ (вправи на сприйняття нових ГЯ у контексті) і підгрупа вправ для набуття і виведення учнями знань про значення і форму ГЯ (вправи з використанням прийому евристичної бесіди). До другої групи відносяться підгрупа вправ для формування рецептивних граматичних навичок (вправи на впізнавання, ідентифікацію і диференціацію ГЯ) і підгрупа вправ для формування репродуктивних граматичних навичок (вправи на імітацію ЗМ, підстановку до ЗМ, трансформацію ЗМ, постановку запитань і надання відповідей на них, розширення і завершення ЗМ, породження ЗМ на рівні фрази). Третю групу складають вправи для вправління у вживанні ГЯ (вправи на об'єднання ЗМ у понадфразові єдності діалогічного і монологічного характеру).

Наведемо приклади вправ першого етапу.

Приклад 1. Мета: ознайомити учнів зі значенням вищо-часової форми *Present Progressive*.

Instruction: *Today we'll watch the fairytale film "Wizadora". Зверніть увагу на те, що роблять дійові особи в той момент, коли ми будемо на них дивитися.*

Крок 1. Перегляд учнями уривка відеофільму.

Крок 2. Перевірка розуміння уривка відеофільму (здійснюється шляхом надання учнями однозначних відповідей на твердження вчителя "True", якщо учні погоджуються, і "False", якщо – ні).

Крок 3. Евристична бесіда.

Мета: вчити учнів, відповідаючи на навідні запитання вчителя, усвідомлювати функціональні і формальні особливості вищо-часових форм *Present Simple* і *Present Progressive*, а також робити власні висновки.

Аналізуючи побачене, учні доходять висновку, що дії у відеофрагменті відбуваються не *регулярно*, *кожного дня*, а *зараз*, *перед їхніми очима*. Після цього учням пропонується сказати, що саме вони роблять на уроці *кожного дня* та чи виконують вони певні дії *зараз*. Потім учні за схемою (назви вищо-часових форм і їхнє основне значення спочатку закриті) порівнюють речення у *Present Simple* і *Present Progressive* і з'ясовують, чи однакову дію виражає дієслово-присудок у відповідних парах речень. Учні визначають, коли саме відбувається дія (див. рис. 2).

Present Simple	Present Progressive
<i>звичайно, часто, завжди, кожного дня</i>	<i>зараз, в момент мовлення</i>
1. Phoebe is a telephone. She <u>always</u> записує <u>writes</u> down the information.	1. Phoebe <u>is writing</u> down the information about Katie <u>now</u> . записує
2. The doorbell <u>often</u> дзвонить <u>rings</u> .	2. The doorbell <u>is ringing</u> <u>now</u> дзвонить (not the telephone!).
3. Wizadora <u>does</u> робить покупки <u>shopping</u> every week.	3. Wizadora <u>is doing</u> робить покупки <u>shopping</u> now.

Рис. 2. Контрастування значень Present Simple і Present Progressive

Після усвідомлення значення цих вищо-часових форм молодші школярі формують відповідне правило-інструкцію: "Коли хочемо сказати, що щось відбувається саме зараз, у момент мовлення, ми вживаємо вищо-часову форму *Present Progressive*, а коли хочемо сказати, що дія відбувається регулярно, кожного дня, тижня, місяця тощо, ми вживаємо вищо-часову форму *Present Simple*" (одночасно вчитель відгортає назви і значення вищо-часових форм).

Потім увага учнів звертається на український переклад присудків. Учні доходять висновку, що український переклад присудків однаковий, а форма англійського присудка – різна. Аналізуючи форму *Present Progressive*, учні встановлюють її склад, називають, які ще форми дієслова *to be* вони знають. Вчитель пояснює, що дієслово *to be* тут є допоміжним, а друга частина – це дієслово із закінченням *-ing*. 3

метою кращого усвідомлення учнями форм *Present Progressive* і відповідного порядку слів у реченнях різного типу молодшим школярам пропонується робота з таблицею (див. табл. 1).

Учні разом з учителем читають уголос спочатку речення у стверджувальній формі. З'ясовують, що на першому місці стоїть підмет. Потім знаходять заперечні форми. Встановлюють, що заперечна частка *not* вживається між допоміжним і смисловим дієсловами. Потім учні доходять висновку, що, якщо необхідно запитати про те, що хтось *робить* зараз, на перше місце необхідно поставити допоміжне дієслово, а щоб запитати про те, *що саме* хтось робить зараз, то – спеціальне питальне слово. Аналізуючи останнє речення, учні роблять висновок, що питальне слово *Who* є підметом.

Крок 4. Виконання учнями тестових завдань альтернативного характеру.

Мета 1: перевірити рівень усвідомлення та розуміння учнями значень видо-часових форм *Present Progressive* і *Present Simple*.

Учні читають речення українською мовою і визначають (позначкою "+" у відповідній клітинці), яку видо-часову форму – *Present Progressive* або *Present Simple* – треба вжити.

Мета 2: перевірити рівень усвідомлення та розуміння учнями формальних особливостей видо-часових форм *Present Progressive* і *Present Simple*.

Учні читають речення англійською мовою і визначають позначкою "+", який час *Present Progressive* чи *Present Simple* у них вжито.

Наведемо приклади вправ етапу тренування у вживанні ГЯ.

Таблиця 1

Форми *Present Progressive* та порядок слів

Тип речення	Питальне слово	I частина присудка	Підмет	I частина присудка	Заперечна	II частина присудка	Обставина часу
+			I	am		listening to the teacher	now.
+			Tom	is		crying	at the moment.
-			Hangle	is	not	singing	now.
-			We	are	not	playing ball	at the moment.
?		Is	Very Old Fish			reading a book	now?
?		Are	we			speaking English	now?
?	What	is	Phoebe			writing down	at the moment?
?	What	are	the drawer people			doing	now?
?	But:		Who	is		doing shopping	now?

Умовні позначення: + – розповідне речення; – – заперечне речення; ? – питальне речення.

Приклад 2. "Mickey's friends"

Мета: вчити учнів розпізнавати форму і розуміти значення видо-часових форм *Present Simple* і *Present Progressive* у друкованому тексті.

Instruction: *Your favourite cartoon characters have some hobbies. Read Mickey's story and underline the activities which his friends always, usually or often do in red and the activities they are doing now – in green.*

уроку	ОЗ	Т Т Т П П						ОЗ Т Т Т П П						ОЗ Т Т Т П П									
Present	форма речень	Стверджувальна форма речень для всіх осіб однини і множини						Заперечна форма речень для всіх осіб однини і множини						Питальна форма речень для всіх осіб однини і множини									
	II семестр																						
Уроки	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1+1	22
Тип (вид) уроку	ПС	ОЗ	Т Т Т П П						ОЗ Т Т Т П П						ОЗ Т Т Т П П						Контрастування	Підсум. контроль	Загальна кількість уроків
Present	Progressive форма речень	Стверд., заперечн. пит.	Стверджувальна форма речень для всіх осіб однини і множини						Заперечна форма речень для всіх осіб однини і множини						Питальна форма речень для всіх осіб однини і множини								
			Тип (вид) уроку	ПС	ОЗ	Т П		ОЗ Т П		ОЗ Т П		ОЗ Т П		ОЗ Т П		ОЗ Т П		ОЗ Т П					
Present	форма речень	Стверд.,	Стверджувальна форма речень для I, you, we, they		Заперечна форма речень для I, you, we, they		Питальна форма речень для I, you, we, they		Стверджувальна форма речень для he, she, it		Заперечна форма речень для he, she, it		Питальна форма речень для he, she, it										

Рис. 3. Розподіл уроків у моделі формування АГК в учнів ПЗШ

Умовні скорочення:

ОЗ – урок ознайомлення з новим ГЯ; Т – урок тренування у вживанні ГЯ;

П – урок практики у вживанні ГЯ; ПС – урок повторення і систематизації вивченого граматичного матеріалу.

Оскільки формування АГК в учнів ПЗШ відбувається у нерозривній єдності з формуванням фонетичної і лексичної компетентностей (граматичні структури засвоюються учнями у ЗМ, які до того ж мають лексичне наповнення і фонетичне оформлення), то на виконання учнями вправ з граматики на етапі ознайомлення з новим ГЯ і набуття та виведення учнями знань про його значення і форму ми умовно відводимо 1/3 часу уроку (15 хв.).

Етап тренування у вживанні ГЯ. Ураховуючи той факт, що урок у третьому класі триває 45 хв., а на виконання кожного окремого завдання відводиться від 3-х до 5-ти хв., час уроку умовно розподілено на 18 рівних частин, з яких одна частина (≈ 2,5 хв.) відводиться на опрацювання окремих звуків, а друга (≈ 2,5 хв.) – на опрацювання звуків у лексичних одиницях. На неконтекстуальне опрацювання лексичних одиниць також відведено одну частину часу уроку, але лексичні одиниці одночасно опрацьовуються і фонетично (+ ще ≈ 2,5 хв.). Отже, на другу і третю частини відведено ≈ 5 хв.

Подальша робота на уроці АМ передбачає опрацювання лексичних одиниць і ГЯ у ЗМ із забезпеченням їх правильного фонетичного оформлення, а, отже, займає решту уроку – 15 частин (≈ 37,5 хв.), з яких на роботу з власне АГМ умовно відведено 12,5 хв.

На *етапі практики у вживанні ГЯ*, у залежності від обсягу фонетичного і лексичного матеріалу, кількість часу на опрацювання ГЯ у ЗМ може збільшитися.

Запропонована модель передбачає два варіанти послідовності вивчення молодшими школярами видо-часових форм *Present Simple* і *Present Progressive*. Згідно з першим варіантом моделі, запропонованим навчальною програмою, спочатку відбувається вивчення видо-часової форми *Present Simple*, а потім – *Present Progressive*. Згідно з другим варіантом, запропонованим нами, спочатку вивчається *Present Progressive*, а потім – *Present Simple*. Експериментальна перевірка обох варіантів моделі підтвердила ефективність другого варіанту [1, с. 170-185]. Поясненням цьому є те, що учні краще сприймають і розуміють ті дії, які виконуються безпосередньо перед їхніми очима зараз, у момент мовлення. Щодо формального боку вищезазначених видо-часових форм, то з особливостями утворення форм дієслів, а також різних форм речень у *Present Simple* учні ще не були знайомі, в той час як з формами дієслова *to be* (*am, is, are*) молодші школярі знайомі ще з 1 класу, а додавання закінчення *-ing* до смислових дієслів в учнів не викликає труднощів, оскільки здійснюється незалежно від того, в якій особі вжито підмет.

Перспективним напрямком подальших досліджень є розробка методики навчання молодших школярів фонетичного і лексичного аспектів АМ з використанням відеофонограми та прийому "евристична бесіда".

Використані джерела

1. Мірошник І. В. Методика формування англомовної граматичної компетенції в учнів початкової загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / М. І. Василівна. – К., 2013. – 439 с.
2. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/inozem/im.pdf

Мірошник І. В.

ОСОБЕННОСТИ РАЗРАБОТКИ ПОДСИСТЕМЫ УПРАЖНЕНИЙ И РЕАЛИЗАЦИИ МОДЕЛИ ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ АНГЛОЯЗЫЧНОМУ ГРАММАТИЧЕСКОМУ МАТЕРИАЛУ

В статье рассматриваются особенности разработки подсистемы упражнений для формирования англоязычной грамматической компетентности у младших школьников, а также предложено модель соответствующего обучения.

Ключевые слова: модель обучения, младшие школьники, подсистема упражнений.

Miroshnyk I. V.

THE PECULIARITIES OF COMPILING THE SUBSYSTEM OF EXERCISES AND THE IMPLEMENTATION OF THE MODEL OF TEACHING GRAMMAR MATERIAL IN ENGLISH TO YOUNG LEARNERS

The article deals with the peculiarities of forming young learners' grammatical competence in English; the subsystem of exercises is described. The model of appropriate teaching has been offered.

Key words: teaching model, young learners, subsystem of exercises.

Стаття надійшла до редакції 27.08.13

